

HRVATSKA TRANZICIJA – PLANIRANA I DOGOVORENA?

Dragutin Lalović

In a review of the political memoirs of Josip Manolić, the author throws light on the character of one of the most important persons of recent political life of Croatia and one of the cofounders of the Croatian Democratic Community (HDZ) based on rich material on the political scene and intelligence underground of Croatia. Lalović points out that the books like this serve as a historical testimony and as a contribution to demystification and better understanding of our recent history.

„Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku“ znakovit je podnaslov i glavni moto političkih memoara Josipa Manolića. Do sada su objavljena dva sveska, *Politika i domovina* (2015; knj. I) te *Špijuni i domovina* (2016; knj. II), a treći se još iščekuje, najavljen pod naslovom *Izdaja i domovina*.

Očekivano, to je štivo javnosti predstavljeno kao majdan senzacionalističkih pikanterija iz tajnovita mutnog polusvijeta obavještajnih zajednica (tko je radio za koga, s kime i protiv koga).¹ Neočekivano pak, umjesto žestokih polemika s autorom,

¹ Primjerice, Jasna Babić, „Politika i domovina: štivo od kojeg mnogima zastaje kost u grlu“, 7. 8. 2015, dostupno na Lupiga.com; dnevni je list donio šire izvode iz Manolićevih memoara, na punih pet stranica, s bombastičnom

memoari su dočekani svojevrsnom „zavjerom šutnje“ među stranačkom elitom i istaknutim političkim likovima, čak i među onima koji su ocrtani u negativnom svjetlu.

Bilo je sasvim dovoljno vremena da se ovi politički memoari pažljivo pročitaju, ozbiljno prouče i kritički vrednuju. Zašto se to nije dogodilo? Akademska se zajednica s omalovažavanjem oglušila s izlikom da je riječ o opskurnom obavještajnom štivu koje ne zaslužuje njezinu visoku pozornost. Uvažena gospoda ne mogu sebi dopustiti da previjanoga udbaškog vuka shvate ozbiljno! *Noblesse oblige!*

Ta, tko je taj Manolić da bismo njegova kazivanja smatrali spoznajnim izazovom?

Tko je Josip Manolić?

Premda 1995. godine nikome u nas više nije moglo biti nepoznato tko je Josip Manolić – suosnivač HDZ-a, „doglavnik hrvatskog poglavara“ prvih godina novog režima, drugi predsjednik hrvatske vlade (1990–1991), predstojnik Ureda za zaštitu ustavnog poretka, prvi predsjednik Županijskog doma Sabora (1993–1994) – ipak je tadašnji priređivač Manolićevih intervju a i javnih istupa, Dragutin Hlad, knjigu započeo naoko retoričkim pitanjem: tko je Josip Manolić? Predstavio ga je kao *neporecivog političkog diva*, koji je „dugo vremena **pogrešno** bio smatran samo ‘osobom broj 2’“, skrivenom u dubokoj sjeni predsjednika Tuđmana“. Ustvrdio je da bez Manolića Hrvatska demokratska zajednica ne bi godinama bila „onako **uspješna i superiorna** spram svih ostalih hrvatskih političkih stranaka“. Manolić je bitno obilježio „suvremenu hrvatsku povijest“, ne

najavom na naslovnoj stranici „U podrumu zgrade HDZ-a bilo je mučilište... a u Tuđmanovoj kancelariji stolovao je Dido Kvaternik“ (v. Jurica Körbler i Mark Cigoj, „Josip Manolić. Sve tajne najstarijeg obavještajca“, *Nedjeljni Jutarnji*, 6. 11. 2016, str. 1, 10–13).

samo kao sjajan organizator i razborit političar nego i kao strateški vizionar, prosuđuje Hlad².

Tko mnije da je riječ o olakim hvalospjevima preporučam mu kao obvezatno štivo knjigu *Josip Manolić: intervjui i javni nastupi 1989.–1995.* (1995). U Hladovu znalačkom izboru i primjerenim komentarima, knjiga nam predstavlja Manolića kao nadasve mudrog političkog analitičara koji se smiono i pronicljivo, suptilno čak, suočava s najvećim kušnjama hrvatske države u tim presudnim godinama hrvatske tranzicije. Je li potrebno napomenuti da je i ta knjiga bila svojedovno prešućena?

U ocrtavanju Manolićeva političkog lika nezaobilazna je činjenica, i u samorazumijevanju, da se politički profilirao unutar obavještajne i političke skupine koju je vodio Titov najbliži suradnik i jedan od najmoćnijih ljudi toga vremena Ivan Krajačić Stevo (od 1945. do smrti, 1986.). Manolić ga u svojim memoarima predstavlja kao „hrvatskog velikana“, kao svog uzora, mentora i prijatelja (v. knj. I, str. 91–92; knj. II, str. 184–193). Baš kao što i Manolićev i Tuđmanov prijatelj i suradnik Josip Boljkovac u svojim memoarima ističe Krajačića kao svoga političkog učitelja i mentora, kao jednoga od „najmudrijih dužnosnika hrvatskoga komunističkog pokreta“.³ Premda ne i izrijeком, Manolić nas ipak dovoljno jasno upućuje na zaključak kako je baš on bio prvi pouzdanik i designirani nasljednik u Stevinom obavještajnom krugu⁴, kao mreže s

² Dragutina Hlada pamtimo po njegovoj nezaboravnoj, polemički razornoj i argumentacijski superiornoj knjizi *Zov divljine: HND versus HDZ* (1995), u kojoj je izložio ne samo program nove stranke Hrvatskih nezavisnih demokrata (s Mesićem i Manolićem na čelu), nego i minucioznu kritičku dijagnozu totalitarnih značajki hrvatske države.

³ Vidi Josip Boljkovac, *Istina mora izaći van... Sjećanja i zapisi prvog ministra unutarnjih poslova neovisne Hrvatske*, Golden Marketing/Tehnička knjiga, Zagreb, 2009, str. 316.

⁴ Ako je suditi po Manolićevoj ponosnoj tvrdnji kako je bio „jedina osoba

kolektivnim političkim identitetom, s priznatom autonomijom i utjecajem u hrvatskoj Službi sigurnosti te s jakim međunarodnim vezama (napose s ruskim i njemačkim službama).

U proljeće 1993. godine Tuđman je svog do tada najbližeg suradnika Manolića, u razgovoru s Boljkovcem, izvrijeđao i nazvao „agentom NKVD-a“.⁵

Prilikom dramatičnog razlaza s Manolićem, u proljeće 1994, Tuđmanu vrug nije dao mira pa je u ocrnjivanju svog bliskog suradnika nekontrolirano izjavio: „Tada su mi došli predstavnici jedne od glavnih svjetskih sila i kazali: Predsjedniče, vi ste vjerojatno svjesni da morate stvarati novi obrambeni i sigurnosni sustav. Mi smo voljni da Vam pomognemo u tome. Ali, molimo, bez Jože Manolića“.

Manolićev samosvjesni odgovor zorno nam dovršava ocrtaivanje političkog formata. Uzvratio je Tuđmanu veoma oštro, majstorski ga je prekorio kao političkog pacera upozorenjem kako je njegova izjava „glupost koju si šef jedne države ne smije dopustiti da javno tako ponizi sebe i državu koju predstavlja. Možete li zamisliti šefa države kome dođe **žbir** jedne strane obavještajne službe i traži smjenjivanje šefa obavještajne službe jedne suverene države? Vi ste tim činom pred licem svih

koji je imala ključ Stevine ‘specijalne sobe’ u kojoj je bila arhiva te mnogo puta spominjana radiostanica“ (knj. I, str. 92). Iako inače takve tvrdnje objašnjava „mlađim čitateljima“, kojima famozna radiostanica ne znači baš ništa, napomenimo umjesto autora da je riječ o radiostanici kojom je Krajačić još od početka 1942. godine održavao vezu sa sovjetskom vojnom obavještajnom službom i „bio izravno odgovoran vrhovnom stožeru sovjetske vojske“ (v. knj. II, str. 190).

⁵ Boljkovac komentira: „Nije ga, naime, želio okvalificirati kao sovjetskog agenta, a to su do raspada SSSR-a bilo KGB-ovci, već ga je u želji za još većim poniženjem proglasio suradnikom zloglasne i okrutne međuratne Staljinove službe, što je trebalo dovesti u pitanje čak i iskrenost njegovih anti-fašističkih pozicija. Za to nije nikada naveo nijedan dokaz, pa držim da su takve tvrdnje bile tek osvetnički čin...“ (op. cit., str. 300–301).

državnika svijeta zemlju sveli na ‘banana republiku’ a svoj osobni položaj na marionetu, što je jednako izdaji nacionalnih interesa“ (v. knj. I, str. 336).

Četiri godine prije toga, Tuđman je, u svojstvu predsjednika Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske, biranim riječima predložio Manolića za drugoga predsjednika vlade, istaknuvši da je Manolić „razborit kao malo tko među nama“.

Tko je Hrvatsku demokratsku zajednicu doveo na vlast?

Manolić je posljednji čovjek od kojega bismo očekivali da će napisati kako je „nužno zapitati: tko je *zapravo* HDZ doveo na vlast“ (knj. II, str. 227).

Paradoks neodoljiv: Manolić *zapravo* pita *tko li je njega doveo na vlast!?*

Zašto Manolić dvoji je li HDZ vlastitim snagama došao na vlast na prvim slobodnim parlamentarnim izborima 1990. godine? Što ga navodi na ocjenu kako je „iluzija da je samostalna država uspostavljena jedinstvenim naporima domovinske i iseljene Hrvatske“ (knj. II, str. 299)? Zašto se pita „tko dirigira hrvatskim procesom osamostaljenja?“ (str. 267). S tim se mučnim pitanjima zdvojno suočava, objašnjava nam, zato što su tada „vojne agencije masovno ušle u sve pore društvenog i političkog života“, što su njezini suradnici „infiltrirani u inicijativne odbore hrvatskih stranaka u nastajanju“ (str. 209). Otuda mu se nameće pitanje o udjelu „vojne obavještajne službe u dolasku HDZ-a na vlast“ (str. 210) kao i zaključak da su postajali „centri moći uključeni u traženje lidera Hrvatske – u Beogradu“ (str. 224).

Kao u svakom političkom trileru, ključ za odgonetanje rečenih dvojbi valja ponajprije potražiti u nekoj *tajni*, štoviše „najčuvanijoj i najvažnijoj tajni novije hrvatske povijesti“, kako glasi naslov jednog potpoglavlja (str. 236–243).

Evo o čemu je riječ.

Račanov tajni sastanak s vrhom JNA između dva izborna kruga

U nedjelju prije podne, 29. travnja 1990, nakon prvog kruga parlamentarnih izbora (održanih 22. i 23. travnja), predsjednik CK SKH Ivice Račan konspirativno se sastao „bez svjedoka i protokola“ s izaslanstvom Generalštaba JNA (pojačanim jednim članom Predsjedništva SKJ) u podrumskom prostoru velike kotlovnice u zgradi CK SKH („Kockici“).

Prvi i najvažniji dio toga krajnje neobičnog sastanka valja gotovo u cijelosti prenijeti, uz stanovita kraćenja.

„Uzimajući riječ, general-pukovnik i vođa izaslanstva postavio je pitanje ‘Kako idu izbori’. Iako je znao da HDZ bilježi prednost u prvom izbornom krugu, odmah je dao izvrnuti odgovor: ‘Vi, naravno, izbore dobivate!’

Na to je Račan odgovorio: ‘Teško da je tako. Prema svim našim a i nezavisnim relevantnim analizama, mi izbore sigurno gubimo. HDZ će ove izbore sigurno uvjerljivo dobiti. Naš izborni rezultat može biti bolji ili lošiji, ovisno od sredine do sredine, ali ukupno mi izbore gubimo.’

‘Ne, družo Račanu’, nadovezao se vođa delegacije. ‘To nije tačno, vi izbore dobivate, mi smo i došli da se s *tobom dogovorimo o rezultatu izbora. Nudimo saradnju koja znači da vi izbore dobivate*, što je u interesu naših naroda i narodnosti, u interesu cele SFR Jugoslavije, pa i Hrvatske. Veruj, situacija je veoma ozbiljna, a mi procenjujemo da situacija izmiče kontroli.’

‘Ne znam na kakvu suradnju mislite’, uzvratilo je Račan. ‘Izbori su javni, demokratski i moraju se provesti u skladu sa zakonom i odlukama Kongresa SKH i CK SKH. Kada smo ušli u »projekat« višestranačja, mislili smo ozbiljno, politički odgovorno, a ne da se igramo s demokratskim načelima višestranačkih izbora.’

‘Kako, Ivice, bre, ne razumeš? Saradnja znači da iza sebe imaš miliciju, vojsku, medije i sve drugo. Banke, na primer. Sve što treba da pobediš. Mi za sve to garantujemo. Kada pobedite, onda idemo na novu fazu dogovora šta i kako dalje sa zemljom u interesu naših naroda. Ivice, bre, mi razumemo procese na istoku Evrope i ove ovde višepartijske izbore. Pa mi imamo informacije, analitiku... *Mi procese kontrolišemo. Ako se dogovorimo, vi izbore dobijate i morate da ih dobijete...*

Nastupilo je zatišje. Račan kao da razmišlja.

‘Razumio sam što vi zapravo nudite. To bi značilo da mi *izbore lažiramo...* Bojim se da ne razumijete dubinu procesa i da ne sagledavate sve moguće posljedice i događaje koji bi uslijedili nakon naše lažirane pobjede, kad bi ona i tehnički bila moguća. A ja mislim da ni na *tehničkoj razini takva izborna prevara nije moguća*. Vi govorite o nekoj našoj, vašoj i našoj infrastrukturi. Ne zaboravite da i HDZ ima svoju, već sada dobro umreženu strukturu u svim institucijama, i što je još važnije, u svim porama društva...’

Poslije tih Račanovih riječi, cijela se skupina uzbunila. Padali su brojni komentari.

‘Ma ide, bre, u k..., to o čemu ti govoriš *mi ćemo da pohapsimo, za jednu noć, te njihove vođe i aktere*’, upao je jedan od generala. Ali Račan se nije dao uplašiti prijetnjom.

‘Nisam još završio. U Hrvatskoj vjerojatno postoji peta kolona na koju vi možda mislite ili se oslanjate na nju. Ali ona nije u CK SKH. Vi ste, drugovi, na pogrešnoj adresi. To što vi predlažete izazvalo bi *građanski rat, krv bi tekla potocima. Jeste li svjesni što predlažete? Ono što vi predlažete mi takvo što ne prihvaćamo ni u primisli.*’

Sastanak je ubrzo završio s grubim prijetnjama i prostačkim uvredama upućenih Račanu. „Prijetnje koje su pale tog jutra izgovorili su najmoćniji ljudi u SFRJ“ (knj. II, str. 241–243; sve istaknuo – D. L.).

Manolić izražava poštovanje prema tom događaju, ističe Račanovu „političku hrabrost i mudrost“, odajući mu priznanje da se time iskazao kao „veliki političar i čovjek“, koji se „odrekao položaja moći i slave“ (str. 238–239).⁶

Smisao ovog sastanka nije lako dokučiti jer je *a prima vista* upravo besmislen, umnogome i groteskan. Kakvog smisla može imati generalska ponuda „saradnje“ Račanu da dobije parlamentarne izbore time što će se vojnim državnim udarom poništiti sami izbori? Nije li groteskno da se „najmoćniji ljudi u SFRJ“ kriomice, poput krijumčara, sastaju u podrumskoj kotlovnici da bi krojili povijest?

Prije nego što pozorno razmotrimo značenje ovog sastanka, otklonimo prvi dojam koji proizlazi iz riječi izaslanstva JNA da će oni Račanu omogućiti izbornu pobjedu time što će *za jednu noć pohapsiti vođe opozicije*. Naime, takva goropadna tvrdnja nije značila, konkretno, samo ponudu „bratske pomoći“ da će pohapsiti pobjedonosne vođe HDZ-a, nego zapravo ucjenu upućenu predsjedniku hrvatskih komunista: *ili ćemo u »saradnji« s Tobom pohapsiti vođe HDZ-a ili ćemo uhapsiti i Tebe!*

Da se Račan tome mogao suprotstaviti („hrabro i mudro“, kako veli Manolić) ne može nas iznenaditi, jer je to bila prazna prijetnja, JNA nije imala tu moć, nije mogla u Hrvatskoj hapsiti nikoga, ne bez prethodnog vojnoga državnog udara. U toj dimenziji sastanak djeluje kao farsa, igrokaz u kojemu armijske dustabanlije glume gromovnike.

Nasuprot tome, obratimo pozornost na ljubaznu ponudu vrha JNA za lažiranje hrvatskih izbora, uvjeravanje da uz njegovu pomoć Račanu i SKH-u mogu zajamčiti da će u drugom izbornom krugu anulirati prednost HDZ-a i u konačnici pobijediti.

⁶ Manolić zaključuje: „Je li kotlovnica u ‘Kockici’ stvarni početak rata u Hrvatskoj? Mislim da sva zbivanja nakon toga jesu samo predstava za publiku u režiji velikih centara moći. Rat je bio planiran, planiralo ga je vodstvo Armije i nije se mogao izbjeći. Sastanak se održao najvjerojatnije u režiji čuvara jedinstvene Jugoslavije, bez komunizma“ (str. 239).

Ako JNA nije mogla hapsiti, je li mogla lažirati izbore? A čak i ako jest, je li se time išta moglo bitno promijeniti?

Rezultati prvog kruga parlamentarnih izbora 1990.

Cijela priča o lažiranju može imati nekog smisla samo ako se prednost HDZ-a iz prvog kruga mogla anulirati, ako je točno, kao što tvrdi Manolić, da je prvi krug pokazivao „mali zaostatak tzv. lijevih stranaka, uglavnom zbog većinskog sustava“ (str. 239).

Pa da vidimo kakvi su bili rezultati prvog izbornog kruga za najvažnije Društveno-političko vijeće Sabora, za koje se biralo 80 zastupnika.

U prvom krugu izabran je 31 zastupnik, a još 49 u drugom krugu.

Rezultati su prvog kruga bili ovakvi:

Hrvatska demokratska zajednica – 26 zastupnika

Savez komunista Hrvatske/Stranka demokratskih promjena – 3 zastupnika

Koalicija narodnog sporazuma – 0 zastupnika

Srpska demokratska stranka – 1 zastupnik

Nezavisni kandidati – 1 zastupnik.⁷

Dakle, u situaciji kad je izborni rezultat čak 26:3, kad je HDZ kao bujica trijumfalno potopio SKH/SDP, a da o Koaliciji narodnog sporazuma i ne govorimo, Manolićeva priča o maloj prednosti ili malom zaostatku naprosto je bespredmetna. A kada se zna da, čisto tehnički, izborna prevara može iznositi do desetak posto glasova, čak ni čarobnjaci ne bi konačan ishod izbora mogli bitno izmijeniti.

⁷ Ukupni rezultati, nakon drugog kruga 6. i 7. svibnja, bili su sljedeći: HDZ – 55 zastupnika; SKH/SDP – 18; KNS – 3; Socijalistički savez – 2; SDS – 1; Nezavisni – 1. Kad se imaju u vidu sva tri vijeća Sabora, tada je stranačka struktura Sabora bila ovakva: HDZ – 205 zastupnika, SKH/SDP – 107; KNS – 21 (od ukupno 351 zastupnika). Uz izlaznost od 84,87% (ili 2.980.663 građana) elektorata, koja nikad kasnije nije dostignuta.

„Sve je bilo jasno nakon prvog kruga... pomeli smo svoje protivnike“, kaže Manolić drugdje, ovog puta s pravom (knj. I, str. 150).

Protuparlamentarni karakter prvih parlamentarnih izbora 1990.

Pri poblížem se razmatranju smisla hrvatskih izbora 1990. godine, s onu stranu pukih brojki, pokazuje sva dramatičnost izbornog trijumfa HDZ-a.

Uzmimo samo najdrastičniji primjer zagrebačkih izbornih jedinica. Dok u 32. (Dubrava I) Tuđman, a u 33. Manolić (Dubrava II) dobivaju u I krugu (a uz njih još i Miljenko Žagar u 34. izbornoj jedinici – Maksimiru te Vice Vukojević u Novom Zagrebu II), dotle u svim drugima HDZ-ovi kandidati dobivaju u drugome krugu, uz jednu jedinu iznimku, a to je izbor Ivice Račana (39. jedinica – Trnje).

Dakle, HDZ – 11, SKH/SDP – 1.

No, iza tih brojki krije se prava drama, pogledamo li u kojoj su političkoj konkurenciji izabrani HDZ-ovi kadrovi.

Dva su rezultata frapantna: u 36. jedinici (Medveščak) Ivan Lučev (HDZ) dobiva protiv Vlade Gotovca (KNS), a u 38. (Črnomerec) Gordana Turić (HDZ) protiv Marka Veselice (KNS). I u ostalim zagrebačkim izbornim jedinicama HDZ-ovi kandidati dobivaju: Milas protiv Bilandžića, Petrač protiv Budiše, Kovač protiv Jelene Lovrić, Jurica protiv Vujića, Turk protiv Aleksandra Broza.

Izrazimo to drukčije. U prvom demokratski izabranom hrvatskom parlamentu neće sjediti ni Marko Veselica, ni Vlado Gotovac, ni Dušan Bilandžić, ni Dražen Budiša, ni Jelena Lovrić, ni Tonči Vujić. Ako kandidate SKH/SDP i ostavimo po strani, očito je da je Sabor u kojemu su umjesto glasovitih nacionalnih prvaka kao što su Veselica i Gotovac (da istaknem

samo njih), izabrani drugorazredni i trećerazredni hadezeovski kandidati, bio personalno devastiran a njegova legitimnost bitno okrnjena.

O karakteru HDZ-ove velike pobjede možda najdrastičnije svjedoči slučaj 45. izborne jedinice (Susedgrad), u kojoj je Martin Sagner Dudek (HDZ) već u prvom krugu *pomeo* Ivana Zvonimira Čička. Rezultat: 1. Dudek – 37.903 glasa; 4. Čičak – 5.086 glasova.

I poslije četvrt stoljeća, u Manolićevu se komentaru tih rezultata osjeća neuzdrmani trijumfalizam. „... doslovno smo pomeli svoje protivnike, kako god bila zvučna njihova imena“. Pohvalio se: „I ja sam u prvom krugu u svojoj zagrebačkoj jedinici *pomeo* svoje suparnike“ (knj. I, str. 150).

Vrhunac se te trijumfalističke samodopadnosti iskazuje u zlu radom komentaru u kojemu Manolić hadezeovski „duhovito“ seiri nad Čičkovim izbornim porazom. Grije mu dušu prisjećanje da se tada „... pojavio vic da bi na izborima pobijedila i ‘Dudekova’ krava. Popularni je glumac Martin Sagner, naime, također bio naš kandidat koji je ostvario sjajan rezultat, posramivši među ostalima i našeg koalicijskog partnera Čička (HSS), a u jednoj je prilici odigrao predizborni skeč sa svojom kravom iz *Gruntovčana*“ (ibid.).

Ne samo to! Manolić nam daje do znanja da su Tuđman i on odlučili Čička doslovno poniziti, diskreditirajući ga zbog njegove „nerealne ambicije i predugačkog jezika“, njegove „poslovične političke destruktivnosti“. Pa završava: „Jasno, Čičak nam to nikad nije zaboravio, posebno meni, pa se koristi svakom prilikom za javne objede. Posebno je to dolazilo do izražaja kad se prometnuo u hiperaktivnog borca za ljudska prava i preuzeo vođenje Hrvatskoga helsinškog odbora“ (str. 151).

Tako su Tuđman i Manolić svojim nekorektnim odnosom spram svog koalicijskog partnera (koga su očito doživljavali kao ozbiljnog političkog takmaca) zaslužili da im se Čičak tokom

90-ih „prometne“ u najžešćeg kritičara njihove autoritarne vlasti i u hrabrog branitelja ljudskih prava (svesti tu „hiperaktivnost“ na „javne objede“ čangrizavo je zanovijetanje).

Nije ovdje riječ o osobi, riječ je o elementarnoj neloyalnosti nadmenih vođa HDZ-a spram koalicijskog partnera, o maniru lažnog koaliranja da bi se partnera prevarilo, ponizilo i uništilo, maniru koji je do danas ostao trajno obilježje djelovanja HDZ-a kao političke formacije.

Predstavničko političko tijelo u kojemu su zasjeli hadezeovski „dudeki“ (da se krave ne uvrijede) umjesto priznatih nacionalnih javnih ličnosti nije bilo samo teška blamaža nego prvenstveno realizacija smišljenoga političkog projekta kojim se u startu demokratske tranzicije niječe sama ideja parlamentarne demokracije i političkog pluralizma. Umjesto jakog parlamenta kao političke reprezentacije najistaknutijih ljudi, bez obzira na stranke, te umjesto stranačkog pluralizma i kontrolno sposobne opozicije, dobili smo fasadni parlamentarizam i monopolističku poziciju HDZ-a.

Jedna epizoda kao da proturječi toj tendenciji. Manolić nas obavještava da je uoči izbora vrh HDZ-a ponudio dogovor proljećarskim liderima (Savki Dabčević-Kučar i Miki Tripalu) o zajedničkom nastupu objedinjenih nacionalnih snaga na izborima. Mesić se u ime HDZ-a s njima sastao i Savki ponudio da bude predsjednica Sabora, dok bi Tripalo preuzeo vođenje republičke vlade. Na ponudu je Savka uzvratila pitanjem „tko će biti predsjednik Republike“ i na očekivani odgovor „Tuđman“, kao lider vodeće stranke, „reagirala vrlo emotivno, dapače ljutito ... neću ja da on meni bude šef“. I Tripalo je izrazio svoju „rezerviranost prema Tuđmanu“. Razloge njihova odbijanja Manolić pripisuje „nespojivosti karaktera“ jer su „i Savka i Tuđman, Tripalo nešto manje, često bili impulzivni i isključivi, na što je upućivala i njihova poznata taština i samoljublje“ (knj. I, str. 146). Epizoda ne djeluje uvjerljivo, ponuda više liči na

„ispipavanje“ namjera da li će se veliki nacionalni lideri iz 1971. godine i izravno uključiti u izbornu natjecanje.⁸

Da je Tuđman s HDZ-om doista od početka zagovarao protuparlamentarni tip režima, o tome imamo uvjerljivo svjedočanstvo Josipa Boljkovca. Naime, prilikom formiranja HDZ-a grada Zagreba u studenome 1989, Boljkovac je na skupu kazao da ga „veseli što se stvaraju uvjeti da napokon idemo na konačnu podjelu vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, za što se zalažu teoretičari demokratskog modela, počevši od Montesquieua“. Njegovo su riječi naišle na burno odobravanje pune dvorane, ali ne i Tuđmana, koji je „skočio sa stolice i nešto došaptavao Josipu Manoliću. On mi je odmah prišao i upozorio me: ‘Molim te, ne spominji više parlamentarni sustav. Francek je protiv toga, jer još nije vrijeme za takav parlamentarizam. Sada trebamo čvrstu vlast’“. To je Boljkovca ozbiljno zabrinulo, pa se zdvojno pitao: „Zar ćemo umjesto višestranačkog parlamentarizma, što je temelj zapadne demokracije, opet imati neki oblik jednopartijskog sustava?!“ (op. cit., str. 174)

Inicijalni korak hrvatske tranzicije mora se označiti kao „privremena“ suspenzija parlamentarne demokracije i zbiljskog višestranačja, kao pad u novo jednostranačje, novu partijsku državu i ustoličenje providencijalnoga nacionalnog lidera i njegove državne Partije.

U tom smislu, postoji fatalni kontinuitet novoga sa starim režimom. HDZ je preuzeo od SKH model vladanja u kojem je Partija iznad države, a Vođa iznad svih. HDZ je po samorazumijevanju državotvorna stranka, najzaslužnija za ostvarenje suverene hrvatske države, ali je iskustvo pokazalo da je upravo

⁸ Dva detalja osporavaju autentičnost ponude za suradnju. Prvo, Savka nije mogla pitati tko će biti predsjednik Republike jer takav položaj nije postojao; drugo, prijedlog da Savka vodi Sabor, a Tripalo vladu, bio je posve nelogičan, morale je biti obrnuto (Tripalo je uvijek imao funkcije u Partiji, a Savka je bila i predsjednica republičke vlade).

on glavna zapreka da se hrvatska država uspostavi kao demokratska i pravna zajednica. Za HDZ je stranački pluralizam ukrasni legitimacijski višak. Vođe HDZ-a usuđuju se tvrditi da je napad na HDZ napad na hrvatski narod. Komunisti su pak govorili da je napad na SKH napad na socijalizam i radničku klasu. Za prve su njihovi protivnici nacionalni a za potonje klasni neprijatelji. Posrijedi je isti mentalni sklop. Dakle, u strukturnom smislu HDZ je pravi i jedini sljednik SKH.

Da je upravo takva kontrolirana tranzicija bilo odavno planirana, pokazuje nam jedno od dva ključna mjesta za razumijevanje Manolićeva tumačenja karaktera „demokratskih promjena“. „Ideja o dolasku nove političke snage okupljene oko Franje Tuđmana bila je ideja Mike Špiljka, ali i Steve Krajačića i Ivica Račana [...] mislim da je Špiljak bio prije svega zainteresiran kao ‘američki čovjek’⁹ osigurati *tranziciju u kojoj će svi segmenti komunističke države biti sačuvani*, Komunistička partija promijenit će naziv, članovi Partije ući u nove stranke i tamo djelovati, represivni aparat nastaviti funkcionirati, nacionalno biće će se homogenizirati, emigracija i vlast pomiriti, itd. Rekli bismo – jednim udarcem puno muha“ (knj. I, str. 97; istaknuo - D. L.).

Ako su Mika Špiljak, a uz njega i Stevo Krajačić (Ivica Račan će se priključiti znatno kasnije, tek 1989) doista zamis-

⁹ Vidjeti o tome napis Darka Hudelista, koji tvrdi da je Mika Špiljak bio „proamerički orijentiran“ (uz ogradu: „koliko je to kao komunistički lider u SR Hrvatskoj mogao biti“). Tome pridodaje da „u SKH je općenito bila prisutna, još od 1966, stanovita ‘proamerička linija’“ (ovog puta bez ograđivanja, ne računamo li navodnike). Autentičnost te informacije veoma je upitna budući da se, po njoj, navodno liberalni Špiljak suprotstavlja navodno dogmatskom Bakariću kao „proruski orijentiranom“, što je naprosto bespredmetno (Bakarić je bio po uvjerenju liberal, a Špiljak pragmatičar dogmatskog sklopa). (v. D. Hudelist, „Detalji tajnog dogovora. Kako je šef hrvatske Partije pomogao Franji Tuđmanu da započne projekt stvaranja hrvatske države“, *Globus*, 22. 05. 2015, dostupno na: https://www.jutarnji.hr/globus...franji_tudmanu).

lili „tranziciju u kojoj će svi segmenti komunističke države biti sačuvani“, tada je takav projekt morao nastati prije 1986. (do kada je živio Krajačić). Vrijeme je ovdje važno precizirati jer to znači da zamisao nastaje prije Miloševićeva partijskog državnog udara u Srbiji, kada Savez komunista Srbije započinje svoju nacionalističku hegemonističku politiku. Vidjet ćemo uskoro zašto je to važno, ali naglasimo da ne djeluje uvjerljivo da bi tadašnji najmoćniji čovjek u Hrvatskoj, predsjednik Predsjedništva CH SKH Mika Špiljak (1984–1986), prepuštao vlast Franji Tuđmanu i nekakvoj „političkoj snazi okupljenoj oko njega“. Ništa vjerodostojnije ne zvuči ni to da bi Krajačić podržao Tuđmana kao mogućeg nacionalnog lidera: „Krajačić, naime, Tuđmana nikad nije smatrao ozbiljnim političarem i znanstvenikom, nego svojevrsnim pozerom koji je svojim neodmjerenim istupima zapravo svima pravio probleme“ (svjedoči Boljkovac, op. cit., str. 165).

Dakle, zamisao je bila jasna: *plus ça change, plus c'est la même chose!* Strategija političkog preživljavanja u sagledivoj neminovnoj postkomunističkoj tranziciji, u uvjetima prividnoga političkog pluralizma.

Je li Račan Tuđmana i HDZ doveo na vlast?

Povremeno se Manolić prisjeća slavnih dana pa nas tronuto uvjerava: „jedino oružje kojim smo raspolagali 1990. bila je nacionalna homogenizacija“, „imali smo potporu masa i toga smo bili svjesni“; budući da je HDZ tada bio „pokret u nastajanju, nismo kontrolirali institucije, medije i banke koji su bili u Račanovim rukama“. Pritom ocjenjuje da je SKH „po svojoj mjeri skrojio izborni zakon, vjerujući da će im većinski model omogućiti uvjerljivu pobjedu“. Prevario se, njegova mu se samouvjerenost obila o glavu (knji. II, str. 238).

Iz prethodnoga već pouzdano znamo da ni o kakvoj samouvjerenosti nije bila riječ nego o Račanovoj hotimičnoj politici prijenosa vlasti. Nakon navedenog mjesta iz prve knjige, Manolić u drugom svesku na scenu ponovno, sada sasvim konkretno, uvodi Miku Špiljaka kao velikog meštra povijesne operacije. Evo kako:

„Godine 1989, negdje u lipnju, održan je još jedan sastanak Tuđmana i Špiljaka... Bio je inspiriran gorućom potrebom da se Hrvatska suprotstavi velikosrpskom hegemonizmu. Špiljak je rekao Tuđmanu da hrvatska Partija nema snage oduprijeti se Miloševićevu imperijalizmu jer je odnos snaga koje su za obranu hrvatske ustavne pozicije i jurišnika unitarne Federacije u CK i Predsjedništvu 50 : 50. ‘Ali zato vi to možete sa svojim ljudima’, zaključio je Špiljak, sugerirajući Tuđmanu da se osloni na provjerene ljude iz ‘hrvatskog proljeća’. Obećao je punu podršku antifašista i na unutarnjem i na međunarodnom planu. Špiljak je Tuđmana obavijestio da se u stvaranju nove hrvatske vlasti može osloniti na kadrove u obavještajnoj zajednici Republike, koja je usprkos zakonskim ograničenjima iznijela dobar dio otpora Miloševićevoj politici. Obećao je da će mediji pomoći u Tuđmanovu otporu Miloševiću te da je akcija već u tijeku. Osvrnuo se i na Tuđmanove veze u emigraciji, podsjećajući ga da od tri hrvatska politička emigranta barem dvojica rade za Udbu, te da će biti korisni.

Razgovor će postati presudan za događaje u nadolazećim mjesecima. Za njega su u Hrvatskoj znali smo probrani: Ivica Račan, Vanja Špiljak i dvojica šefova u republičkoj tajnoj službi. Prema kasnijim Tuđmanovim potezima, vidljivo je da se on držao dogovora, zauzvrat dobivajući obećanu političku podršku i organizacijsku pomoć“ (knj. II, str. 207–208).

Ako je sve to točno, ako su se akteri toga nadasve džentlenskog sporazuma držali dogovorenoga, ako je Hrvatska doista imala svemoćnog Gazdu iz sjene u liku Mike Špiljaka koji je

Tuđmanu mogao zajamčiti usluge i podršku hrvatske obavještajne službe, medija i političke emigracije, tada je cijela prethodna priča o HDZ-u koji se u usponu na vlast mogao „osloniti samo na potporu masa“ ili na „nacionalnu homogenizaciju“ puko praznoslovlje.

Još određenije, u sklopu tog sporazuma glavnu je operativnu zadaću morao obaviti predsjednik hrvatskih komunista Ivica Račan. „Je li Ivica Račan imao zadaću dovesti na vlast Franju Tuđmana“, naslov je odjeljka 5. poglavlja knjige II, u kojem Manolić objašnjava: „Poraz hrvatske reformirane partije, SKH, na izborima 1990. godine, za samog Račana nije bilo ništa neželjeno. Dva je puta obavještajna služba informirala Račana da postoje dokazi o izbornim neregularnostima. Postojale su tisuće duplih glasačkih listića. Služba je locirala tiskare gdje su se listići krivotvorili. Ipak, Račan je strogo zabranio bilo kakvo miješanje policije u izborne rezultate, što je sudionike tih razgovora zaprepastilo. Prevagnula je Račanova ocjena da je HDZ vlast osvojio legitimno i legalno, i da treba osigurati njezin civilizirani prijenos. Zašto je Račan bio toliko odlučan u prihvaćanju izbornih rezultata, nije mi konkretno poznato. Sve ostavlja dojam da je želio izgubiti izbore, čineći sve da se riješi odgovornosti za nastupajuću budućnost koja se kreirala u Beogradu“ (knj. II, str. 286–287).

Obrazloženje nije uvjerljivo, počevši od naslova koji bi morao glasiti „kako je Račan proveo zadaću dovođenja na vlast Franja Tuđmana i HDZ-a“. Dakako da u tom kontekstu za Račana poraz njegove stranke „nije bilo ništa neželjeno“ ili da „sve ostavlja dojam da je želio izgubiti izbore“. Vrhunac zamagljivanja postiže Manolić kada izjavljuje da mu „nije konkretno poznato“ „zašto je Račan bio toliko odlučan u prihvaćanju izbornih rezultata“, premda su mu podastrijeti dokazi da su izbori lažirani.

Nije uvjerljiva ni završna konstatacija da se Račanovo priželjkivanje poraza tumači njegovom riješenošću da sa sebe

skine jaram „odgovornosti za nastupajuću budućnost koja se kreirala u Beogradu“. Manolić nas zamajava govoreći o dojmu da se Račan eto unaprijed predao u iščekivanju kada će njegove izborne kušnje najzad prestati.

Manolić se izmotava kako mu „nije konkretno poznato“ zašto je Račan odlučno prihvatio rezultate, dakle izbornu pobjedu HDZ-a. Pa zar mu nije povjerena povijesna zadaća da Tuđmana dovede na vlast pod svaku cijenu?! Ni silne ga „neregularnosti“ nisu smjele omesti u toj časnoj misiji. *Pobjeda Tuđmana i HDZ-a bila je i njegova pobjeda.*

Pritom nam Manolić ne kaže ono osnovno: *tko je lažirao izbore, čije su to tiskare u kojima su se krivotvorili glasački listići (tisuće duplih listića).* Budući da je HDZ trijumfalno dobio izbore, svi su krivotvoreni listići morali ići u njegovu korist. Je li Račanova spremnost da po svaku cijenu ispuni svoju misiju o prijenosu vlasti išla do krivotvorenja listića u korist HDZ-a? Ili je pak, što je uvjerljivije, Račan znao i prešutno pristao na to da vrh HDZ krivotvori izbore? Tko je dakle krivotvoritelj? Netko treći?

Ako je suditi prema prikazanim izbornim rezultatima, duplih je listića moralo biti mnogo tisuća, što objašnjava razmjere pobjede ali ipak ne i samu pobjedu HDZ-a. Lažiran je trijumf ali ne i prevaga HDZ-a.

Ilustracije radi, da navedemo još jedan primjer neočekivane pobjede HDZ-ova kandidata na ovim izborima. Imam na umu slučaj u 33. zagrebačkoj izbornoj jedinici u kojoj je Manolić s čak 26.488 glasova već u prvom krugu „pomeo“ Ivana Šibera, koji je dobio 8.912. I Šiber je bio jedno od tih „zvučnih imena“, popularni i aktivni sudionik u javnom životu. Već bi i sama tijesna pobjeda nad njime bila sjajan uspjeh za tadašnjega Manolića, čiji je lik bio znan malo kome. Tko bi mogao povjerovati u punu regularnost izbora u kojemu je popularnog sveučilišnog profesora „pomeo“ neki anonimni udbaški umirovljenik?

Vratimo se završno na navodno „najstrože čuvanu tajnu novije hrvatske povijesti“, na konspirativni sastanak Račana s generalskim izaslanstvom JNA. Što iz svega rečenoga zaključiti o smislu tog sastanka? Pretpostavimo li da su u izaslanstvu doista bili „najmoćniji ljudi u zemlji“, to bi značilo da su morali biti informirani kako su hrvatski izbori u prvom krugu bili lažirani, da su oni znali da Račan zna da su lažirani. Mogli su čak znati i koja je zadaća Račanu povjerena. Tada bi smisao toga sastanka mogao biti u pokušaju skupine generala „jugoslavenske orijentacije“ da Račana pridobije da odustane od svoje politike predaje vlasti Tuđmanu i HDZ-u. No tada ostaje upitnim zašto mu takvu „suradnju“ nisu ponudili prije prvog kruga. Ako je vojni vrh doista „kontrolirao procese“, kako je mogao dozvoliti da HDZ premoćno pobijedi, kako se takav ishod izbora uklapao u armijsku strategiju? Pa kada se Manolić opetovano pita, „zar je u našem dolasku na vlast udio imala i vojna obavještajna služba, barem na jednom kolosijeku podupirajući naša nastojanja?“ (knj. II, str. 210) – zar je moguće kako je taj „jedan kolosijek“ bio i taj famozni tajni sastanak na kojemu se vojni vrh htio osvjedočiti da Račan „misli ozbiljno“, spriječiti ga da slučajno ne odustane od svoje misije *planirane* predaje vlasti?

Nije se, dakle, otporom generalskom pritisku Račan iskazao kao „veliki političar i čovjek“, koji se „odrekao položaja moći i slave“, kako nas uvjerava Manolić (str. 238–239). Njegova je uloga bila puki prijenos vlasti, u čemu je teško prepoznati i najmanju političku „veličinu“. Moramo se s punom sviješću suočiti s time da nam Manolić kaže, vidjeli smo, da je obavještajna služba informirala Račana da postoje *dokazi o izbornim neregularnostima*, dokazi da su postojale tisuće duplih glasačkih listića i tiskare gdje su se listići krivotvorili. Unatoč tome, „Račan je *strogo zabranio bilo kakvo miješanje policije u izborne rezultate...*“.

Kako to da Manoliću uopće nije čudno ni zazorno da policija podnosi izvješće Račanu, predsjedniku jedne od stranaka u

izbornome natjecanju, a da Račan pak policiji strogo zabranjuje miješanje u izborne rezultate!? S kojim pravom Račan išta zabranjuje, s kojim pravom sprječava policiju da obavlja svoj posao zaštite regularnosti izbornog procesa?! Ako su, već po staroj navici, obavještajci podnosili izvješće Račanu, zar nije bila njegova elementarna dužnost kao građanina da njezine podatke i dokaze o neregularnostima uputi državnoj Izornoj komisiji? Račanovo prikriivanje tih informacija kazneno je djelo, za koje je bio ne samo politički nego i pravno odgovoran.

U tom svjetlu, Račanovo odbijanje generalske ponude o lažiranju izbora zadobiva sasvim drukčiji smisao. Napose njegovo pozivanje na poštovanje zakona i naglašavanje da lažiranje izbora ni tehnički nije moguće izvesti. Njegova je principijelnost time raskrinkana kao čista farsa, njegovo pozivanje na zakon i zgražanje nad samom primisli o izornoj prevari očituje se kao prikriivanje da je upravo on prekršio zakon i bio suučesnik u lažiranju rezultata prvog kruga. Štoviše, ako je strogo zabranio policiji da se miješa u izborni proces, znači li to da su tiskare koje su proizvele duple listiće kreirale i rezultate drugog kruga izbora? Čime dolazimo do barem 20% krivotvorenih izbornih listića!

Slijedeći pažljivo Manolićevu osebujnu argumentacijsku strategiju otkriivanja, prikriivanja i prekrivanja, zaključno se suočavamo s *najvažnijom tajnom hrvatske novije povijesti*, daleko važnijom od konspirativnog sastanka Račana s generalskim izaslanstvom vrha JNA. S tajnom da naši prvi parlamentarni izbori nisu bili pošteni i zakoniti, da je dakle *HDZ došao na vlast na nepošten i nezakonit način*.

Račanova politička „veličina“ ne može se obrazlagati ni time da se „odrekao moći i slave“. Jedva da je imao i jednu i drugu. Njegova je glavna zadaća bila, nakon odluke Kongresa SKH o višestranačju i parlamentarnim odborima, organizirati te izbore a kampanju voditi tako da SKH ni slučajno ne ostane na vlasti.

Zadaća mu nije bila jednostavna. Čvrsta dogmatska jezgra režima bila je protiv same ideje političkog pluralizma. Iz idejnih razloga kod starih komunista i boračkih aktivista, koji su takvu politiku smatrali izdajom komunističkih principa. Iz karijernih pobuda najistaknutijih nositelja državnih funkcija koji su izbore smatrali perfidnim nožem u leđa, izlikom da ih se smijeni. Tome valja pridružiti zabrinutosti mnogih razboritih ljudi da ustavni, zakonski i organizacijski uvjeti za višestranačke izbore još nisu ostvareni te da u tim okolnostima može doći do posvemašnjeg kaosa.

Manolić nema pravo kada uzgred govori kako je Račan kontrolirao tadašnje „institucije, medije i banke“. Nije tako. Bio je samo formalni čelnik SKH, s bojkotom unutar samog SKH i u državnim institucijama, a nije imao ni financijsku podršku banaka.

Raćanu je zadaću prijenosa vlasti otežavala demokratska jezgra vrha SKH (B. Malada, D. Dimitrović, C. Sardelić, D. Strpić, V. Zuppa...), koja je izbore shvatila i prihvatila kao demokratski izazov najvišeg reda, u čemu ju je slijedio borbeni karakter znatnog dijela članstva SKH. Za njih, kao i za većinu hrvatskog građanstva te novih političkih inicijativa i stranaka, parlamentarni su izbori bili svetkovina liberalne demokracije, oblik autentične demokratske nacionalne mobilizacije hrvatskih građana, najzad otvorena povijesna mogućnost konstitucije hrvatskog demosa.

Raćanovu primopredajnu zadaću osobito je otežavao premijer jugoslavenske vlade Ante Marković koji je u proljeće 1990. bio daleko najpopularnija politička ličnost u zemlji, u svim sredinama (bio je veoma popularan čak i u Srbiji, premda je u njoj kult Vožda bio neprikosnoven). Dalekosežni reformski program „demokratskog socijalizma“ i „jugoslavenske sinteze“ Vlade SFRJ Ante Markovića (1988-1990), bio je izravno suprotstavljen i tobožnjim „čuvarima Jugoslavije“ (političkom vrhu JNA) i nacionalstaljinizmu velikosrpskog bloka (političkom vrhu

Srbije i njemu podređenom vrhu Crne Gore) i separatističkom nacionalizmu (političkoj eliti Slovenije). U predizbornoj kampanji Marković je zdušno javno podržao SKH i time izazvao bijes i žustre prosvjede cijele opozicije. Račan je samo jednom dozvolio da se Marković pojavi i govori na skupu SKH-a, što je odmah zažalio jer je Marković svojim efektivnim i optimističnim govorom toliko oduševio i obodrio prisutne uvjeravajući ih da je pobjeda reformirane Stranke demokratskih promjena na dohvata ruke, štoviše da je ona uvjet mogućnosti provedbe njegova reformskog programa i demokratske europske budućnosti Hrvatske i Jugoslavije. Takvu pogrešku Račan sebi više nije dozvolio, Marković se više nije pojavljivao u kampanji. Primjer predsjednika vlade još je u jednom smislu bio za Račana zazoran, jer je bjelodano pokazao kako je osamostaljenje države od partijskog monopolskog tutorstva temeljna pretpostavka svake demokratske preobrazbe starog režima.

Račan je svoju zadaću prijenosa vlasti prigrlio jer je bio čvrsto uvjeren da se Hrvatska Miloševićevoj svesrpskoj agresivnoj politici može uspješno suprotstaviti samo obrambenom nacionalističkom mobilizacijom. Takvoj je mobilizaciji nužno bio potreban Vođa, koji će biti personifikacija hrvatstva i zalag hrvatske suverenosti. Račan se nije mogao zavaravati da je dorastao takvoj ulozi, nije za to imao potrebne intelektualne, političke i voljne pretpostavke.

Račan je u predzornoj kampanji širio zarazni duh defetizma, bio je utjelovljenje neodlučnosti i manjka liderskih ambicija, propustio je išta učiniti na mobilizaciji članstva i pridobivanju demokratske javnosti. Manolić nas nastoji uvjeriti da Račanov izborni poraz nije bio posljedica njegove političke nesposobnosti, nego njegove misije prijenosa vlasti. Ako mu i povjerujemo, kako objasniti da će na isti kukavni način ponovno predati vlast HDZ-u na parlamentarnim izborima 2003. godine? Kako drukčije, nego da naprosto nije bio prvorazredna politička

ličnost. Bio je čovjek koji je svojim najvećim političkim dosezima smatrao da je *dva puta časno izgubio vlast* (čuvenim riječima: „vlast se može izgubiti, a obraz ne!“). A vidjeli smo da barem 1990. nije izgubio čak ni časno!

Manolić nam otkriva da su „od prvih dana našega inicijativnog odbora ‘članovi prešutne potpore’ bili Mika Špiljak i Ivica Račan ma kako se to danas shvatilo“ (knj. I, str. 97). Račanu odaje priznanje da je „imao petlje“ omogućiti dolazak „ustaške emigracije“ na Prvi opći sabor HDZ-a, na „velebni skup“ održan 24. i 25. veljače 1990. godine (knj. II, str. 235). Naime, „dozvole za ulazak emigranata bez viza na Prvi opći sabor HDZ-a nije odobrila policija, nego je to bila politička odluka koju su policajci provodili“ (str. 368).¹⁰

I sporna osnivačka skupština HDZ-a, 17. lipnja 1989., bila je ne samo pod nadzorom policije nego je „proces bio dijelom usmjeravan i podržavan od strane policije“, točnije taj je proces usmjeravao vrh Partije. Manolić misli da se „osnivačka skupština odigrala onako kako je bilo negdje planirano... obavještajci nikada ne rade bez svojega gospodara“ (knj. I, 119).

Čak i poznata Račanova kritička izjava o HDZ-u kao stranci „opasnih namjera“ (kao reakcija na nacionalističku euforiju na Prvom općem saboru HDZ-a), nije bila tek „nespretna izjava“, kako ocjenjuje Manolić, ako ima pravo „da nam je ta izjava dala besplatnu marketinšku potporu i osigurala izbornu pobjedu“ (knj. I, str. 144). Pa je, navodno, „inat učinio svoje“¹¹. Budimo

¹⁰ „Bez trezvenoga Račanova promišljanja Prvi sabor HDZ-a ne bi se mogao održati. Cijelom operacijom ulaska emigranata na tlo Hrvatske upravljale su „hrvatske službe“. Ali ne samo to, dolazak emigranata podupirale su i „jugoslavenske obavještajne službe“ (knj. I, str. 137).

¹¹ „... izvjesno je da je biračko tijelo, zasićeno polustoljetnim jednouljem, u Račanovoj izjavi vidjelo i pokušaj dezavuiranja i kompromitacije najveće oporbene stranke. Bilo kako bilo, bojazan od povratka na staro bila je prevelika pa je inat učinio svoje“ (*loc. cit.*).

ozbiljni! Zar ne bi iz svega rečenoga valjalo zaključiti posve obrnuto, da je ta izjava bila iznimno politički spretna jer je postigla upravo ono što je Račan i htio postići: dovođenje HDZ-a na vlast?

Tko je sve Tuđmana doveo na vlast?

Uspón Franje Tuđmana na vlast temeljio se na pet stratezijskih političkih sporazuma.

Prvo, iz Manolićeva kazivanja zadržali smo se podrobno samo na Špiljakovu političkom projektu dovođenja Tuđmana na vlast i načinu na koji je tu zadaću proveo Račan kao predsjednik SKH. To je bio prvi i nezaobilazni stratezijski sporazum temeljem kojega se Tuđman uspinjao prema osvajanju vlasti i stvaranju hrvatske suverene države. Obje su se strane držale dogovora, a hrvatska služba sigurnosti stavila se Tuđmanu na raspolaganje kao njegov „strateški saveznik u osvajanju političke vlasti u Hrvatskoj.“¹²

Drugi stratezijski sporazum koji je Tuđman uspio sklopiti jasno je u Manolićevoj knjizi nagoviješten. Riječ je ulozu vrha JNA u Tuđmanovu usponu na vlast. Prisjetimo se već navedenih Manolićevih pitanja o udjelu „vojne obavještajne službe u dolasku HDZ-a na vlast“ (knj. II, str. 210), kao i zaključka da su postojali „centri moći uključeni u traženje lidera Hrvatske – u Beogradu“ (str. 224). Štoviše, Manolić ustvrđuje: postojala je „nevidljiva ruka“ koja je otvarala „Tuđmanu vrata u dolasku na čelo HDZ-a „ (knj. I, str. 107). Na čvrst savez s vojnom obavještajnom službom upućuje frapantan podatak kako je u hrvatskoj privatizaciji omogućeno „nesagledivo bogaćenje“ „skupini od 124 vojna agenta koji su ostali djelovati u našim redovima. Dobit će odlikovanja, obavještajnu zaštitu i ući u bogataški sloj

¹² Darko Hudelist, *Tuđman: Biografija*, Profil, Zagreb, 2004, str. 586.

– među 200 najbogatijih Hrvata“ (knj. II, str. 210).¹³

Za razliku od prva dva, treći je Tuđmanov strategijski sporazum s emigracijom općepoznat. Napose je važan „pakt s Norvalom“¹⁴, sporazum s veoma utjecajnom, bogatom i organiziranom skupinom hercegovačkih franjevacu iz Kanade koja se listom priklonila Tuđmanu kao izabranom Vodi svih Hrvata, ma gdje bili. Na programskoj liniji tzv. „nacionalne pomirbe“ iseljene i domovinske Hrvatske, Tuđman je s njome sklopio pakt temeljem kojega je dobio golemu financijsku, političku i kadrovsku podršku, a zauzvrat se spram nje širokogrudno obvezao da će joj širom otvoriti vrata nove suverene Hrvatske.

Četvrti je Tuđmanov sporazum s Miloševićem, s kojim se Tuđman sastao još prije hrvatskih parlamentarnih izbora. Sporazum nije sklopljen tek u ožujku 1991. u Karadževiću, nego mnogo prije, već 1989. u Beogradu. Manolić tvrdi da o njihovu sastanku nitko u inicijativnom odboru HDZ-a nije ništa znao. Pa komentira: „Pravo je pitanje što je Tuđman dogovarao u Beogradu te rane 1989, tko mu je organizirao sastanak, zašto nikada nitko nije ‘provalio’ taj sastanak srpskog partijskog šefa i u ono doba ‘nevažnog’ disidenta Franje Tuđmana“. Nakon čega tek slijedi odlučujuće pitanje: „*Jesu li Tuđman i Milošević već tada pripadali istom ‘moćnom klanu’ koji će zapravo rukovoditi raspadom (podjelom) Jugoslavije*“ (knj. I, str. 107; istaknuo – D. L.).¹⁵

¹³ Tuđman je, preko Boljkovca, bio u vezi s generalom Ivanom Miškovićem Brkom, dugogodišnjim šefom KOS-a (1963–1971) i Titovim specijalnim savjetnikom za sigurnost, koji se krajem 1990. godine prebacio iz Beograda u Istru. Tuđman se s njime često konzultirao tijekom 1991. „oko niza pitanja vezanih za Armiju“ (v. Boljkovac, op. cit., str. 182).

¹⁴ Vidi detaljnu analizu o tome u poglavlju „Pakt s Norvalom 1987–1989.“, u Hudelist, op. cit., str. 581–632.

¹⁵ Za tu je temu instruktivna lucidna analiza publicista Marinka Čulića, u knjizi *Tuđman. Anatomija neprosvijećenog apsolutizma*, Feral Tribune, Split, 1999., napose u poglavlju „Lolek Tuđman i Bolek Milošević“, str. 79–102.

Tom četvorostrukom sustavu sporazuma, valja pridodati i peti, najvažniji, koji Manolić začudo uopće ne spominje. Dakako, riječ je o Tuđmanovu sporazumu s Katoličkom crkvom koja je svim svojim resursima podržala HDZ i njegova lidera. Bez izravnog oslonca na moćan organizacijski sustav Crkve u Hrvatskoj i u svijetu bio bi nezamisliv tako munjevit i masovan uspon HDZ-a kao planetarne političke formacije.

Kako je moguće da o tome odlučujućem sporazumu između Tuđmana i Katoličke crkve nema niti riječi u Manolićevu inače tako opširnom i podrobnom štivu? Posvemašnje prešućivanje važnosti i utjecaja Katoličke crkve u našoj tranziciji Manolić prekida samo na jednome jedinom mjestu, kada se prisjeća razgovora „koji smo negdje 1993. vodili Tuđman, kardinal Franjo Kuharić i ja o politici Hrvatske u Bosni u vrijeme žestokih rasprava u javnosti i parlamentu, mojih medijskih istupa i kritike opozicije. Kuharić je na trenutak pogledao Tuđmana i onda svoj blagi i smireni ton zamijenio odlučnom rečenicom, kao da čita *presudu: 'Ti si, Franjo, odgovoran da nisi spriječio sukobe Muslimana i Hrvata'*. Tuđman je pozelenio, ostao u šoku. Nije izgovorio ni jednu riječ. Jednostavno je zašutio“ (knj. I, str. 323; istaknuo – D.L.).

Takav razgovor u magnovenju osvjetljava kakav je bio odnos partnera u tom temeljnom političkom sporazumu, jesu li bili ravnopravni ili je ipak postojao „stariji partner“. Vidimo tko izriče presudu, a tko je ostao u šoku. Čini se da Manolić ipak nije mogao odoljeti a da ne prekine svoju zaglušno rječitu šutnju o Crkvi, u trenutku kada je doživio iznimnu satisfakciju ne samo zbog toga što je Kaptol njemu dao za pravo u sukobu s Tuđmanom i Šuškom oko muslimansko-hrvatskog rata u BiH, nego i zato što je Uzoriti kardinal, pred njim, strogo prekorio taštog Vrhovnika.

Manolić je zapravo Tuđmana doveo na vlast – i održao na njoj

Možemo li naposljetku dokučiti smisao Manolićeve zaokupljenosti pitanjem „tko je zapravo HDZ doveo na vlast“? Što može značiti znakoviti prilog *zapravo* ako ne Manolićevo preispitivanje vlastitog udjela u Tuđmanovu usponu na vlast? Kao da nam kaže: ja sam mislio da sam ga ja doveo na vlast, znajući da iza njega stoji vrh hrvatske Partije i svjetska emigracija, ali naknadno otkrivam da sam *zapravo* bio tek jedan od izvedbenih aktera u „centrima moći“ planirane i dogovorene tranzicije.

Pritom nam Manolić ne otkriva kako je sklopljen njegov pakt s Tuđmanom. Umjesto toga, kaže nam da je podržao Tuđmana kao političara koji je „odabravši pravi trenutak za stvaranje stranke, postao *oličenje hrvatske borbe za demokraciju i suverenitet*“ (knj. II, str. 146; istaknuo – D. L.). Unatoč tome što je „znao za sve Tuđmanove ambicije i mane“, Manolić je bio „duboko uvjeren da se ideja koju smo kotrljali *može samo s njim na čelu* poput grude snijega pretvoriti u lavinu, znao sam da ga Mika u tome podupire, pa još i neki drugovi iz vrha CK“ (knj. I, str. 121; istaknuo – D. L.).

Uvažimo li logiku Manolićeve analize složene igre moći domaćih (ukupno 13 na području SFRJ, prema Manoliću) i inozemnih političkih i obavještajnih struktura, tada se nameće zaključak da je i Manolić, a ne samo Račan, dobio zadaću dovođenja Tuđmana na vlast. Ako ima pravo kada nas podučava da „obavještajci nikada ne rade bez svojega gospodara“, i ako je Manolić obavještajac, tada je legitimno zapitati *tko mu je bio gospodar?* A čak i ako nije tako, ako prethodno i nije imao gazdu, nema nikakve dvojbe da je 1989. u Tuđmanu *pronašao svog Gospodara*. Od tada do dana današnjega Manolić ostaje uvjeren da je Hrvatskoj u onodobnim krajnje nepovoljnim,

opasnim prilikama, bila *privremeno* nužna „čvrsta vlast“ da se Vrhovnikom i „pokretom za Hrvatsku“ suprotstavi Voždu i njegovim hegemonističkim aspiracijama. Samo se u tom smislu mogao samozavaravati da je njegov izabranik „oličenje hrvatske borbe za demokraciju“.

Ako Manolić i nije dobio zadaću dovođenja Tuđmana na vlast (recimo, kao Krajačićev testament), nego ju je preuzeo sam, mnogo je važnije da bi bez njega operacija mnogo teže mogla uspjeti. U inicijalnoj fazi nije Tuđman nego je Manolić bio organizacijsko-politička duša HDZ-a. Njegova je zadaća najprije bila nametnuti Tuđmana kao lidera, što on tada nipošto nije bio, a što je postigao čuvenim manipuliranjem osnivačke skupštine HDZ-a. Manolić u Tuđmanu nije pronašao gotovog lidera, nego osobu u koju će investirati sve svoje impozantne političke i organizacijske sposobnosti da bi ga godinama sukreirao kao Vrhovnika, da bi ga s beskrajnom i gotovo mazohističkom lojalnošću podržavao unatoč svemu i svima.

Kao ilustracija nesigurnosti i fragilnosti Tuđmanove pozicije kao lidera može poslužiti primjer njegova odbijanja da kao predsjednik Republike potvrdi izbor Josipa Boljkovca za župana Karlovačke županije, u proljeće 1993. Pozvao je svojeg starog prijatelja na razgovor i pravdao se da su „pritisci s terena na njega preveliki“ i da je prisiljen zamoliti Boljkovca da ga razumije i da se sam povuče.¹⁶ Boljkovac ocjenjuje da *Tuđman nije imao „snage i hrabrosti potvrditi moj status župana. Strahovao je od reakcije onih koji su držali represivni aparat, pa i konce u samoj stranci...“* (op. cit., str. 300–301; vidi pogl. „Pobjeđujem

¹⁶ Boljkovac je najprije odbio dati ostavku, a na Tuđmanovo inzistiranje uzrujano je uzvratilo riječima: „Tko je sve te lopove i najrazličitije strane agente sakupio oko tebe? Tko ti je doveo Šuška, Šeksa, Pašalića i ostale?“ Tuđman je „s nevjericom slušao“, ali se ubrzo „snašao i uhvatio za glavu“ i krivnju prebacio na svojeg glavnog suradnika: „Manolić! On mi je sve njih doveo!“

HDZ i postajem nepotvrđeni karlovački župan“, str. 297–302; istaknuo – D. L.).

Sve do 1993. Tuđman je u Manoliću imao jedinog suradnika koji ga je bezuvjetno podupirao. Unatoč Tuđmanovim samovoljnim političkim potezima, unatoč njegovu zaobilazanju Sabora i vlade, unatoč njegovim manipulacijama i nelojalnostima – sve do samoubilačkog rata s Bošnjacima, kada se razlaz među njima više nikako nije mogao izbjeći.

Za raščišćavanje prethodnih uvjetnih razmatranja dva se frapantna svjedočanstva moraju izdvojiti. Valja ih navesti u cijelosti jer u njima Manolić s krajnjom, samorazornom iskrenošću, iznosi što je sve bio spreman poduzeti da Tuđmana najprije ustoliči za lidera HDZ-a, a zatim i slobodne Hrvatske.

Prvo, poslije četvrt stoljeća od osnivanja HDZ-a Manolić se *ispričava* „svima onima koji su došli na osnivanje stranke pred hotel Panorama i tu iščekivali da započne jedan povijesni trenutak. Posebice se ispričavam brojnim pojedincima koje sam ja nagovarao da pristignu na osnivačku skupštinu, a nisam bio u mogućnosti dovesti ih na Jarun.... razlog promjeni mjesta održavanja osnivačke skupštine nisu bili samo strahovi od policijske intervencije, kako *sam svih ovih godina i sam govorio u medijima i puštao spinove*, već i pragmatične spoznaje da **izbor Tuđmana za predsjednika može doći u pitanje** mogućim izazivanjem nereda od strane protukandidata ako se na osnivačkoj skupštini pojavi masa. Na tu svojevrsnu **manipulaciju** pristao sam **iz uvjerenja** da bi **svako drugo rješenje za izbor vođe pokreta bilo pogubno i da bi demokratski postupak** sudjelovanja svih koji pristigli pred Panoramu **ugrozio projekat**. Jesam li bio u pravu pristajući da se čin osnivanja stranke sakrije od potencijalnih utemeljitelja, može **suditi povijest**. No **ja sam i danas uvjeren da je to bila ispravna odluka**“ (knj. I, str. 120; istaknuo i boldirao – D. L.).

Čudne li isprike! Manolić se ispričava građanima „potencijalnim utemeljiteljima“ koji su pozvani da sudjeluju na osnivačkoj skupštini HDZ-a (a odazvalo ih se između 500 do 750), zbog toga što je njima grubo manipulirao time što je njih samo 49 na drugome, tajnom mjestu, održalo osnivačku skupštinu. A ujedno im objašnjava da je to učinio zato što bi *demokratski postupak sudjelovanja svih njih ugrozio projekt*, određenije, što bi u demokratskoj proceduri izbor Tuđmana mogao doći u pitanje. Ostavimo li sud povijesti po strani, zar Manolić ne shvaća da takvom isprikom po drugi put vrijeđa pamet i dostojanstvo članstva HDZ-a, tretirajući ga kao masu u koju se nije moglo imati povjerenje da će, bude li više kandidata, izabrati pravog vođu pokreta?

Drugo, za 29. studeni 1989. vrh HDZ-a izradio je letak namijenjen javnosti koji je napisao Tuđman. U njemu je HDZ „tražio za Hrvatsku njezine *povijesne i prirodne granice*. Značilo je to da Tuđman prije istupa Miloševića napada međunarodno priznate granice SFRJ, a time i Hrvatske, da zapravo time traži jednostranu promjenu granica. Bila je to svojevrsna **objava rata BiH, usklađena evidentno za srpskom nacionalističkom klikom i onima koji su planirali raspad Jugoslavije**, bilo je to svojevrsno poništenje Ustava iz 1974. koje nam je **Tuđman servirao i zatekao nas potpuno nespremne**. Mnogi su to shvatili kao **ponudu Miloševiću da trgujemo oko Bosne...** Mnogi su me tada pitali podržavam li zahtjeve za ‘povijesnim i prirodnim’ granicama. Sjećam se Kristinih primjedbi koji je prvi uočio da *stranka kreće u veliku avanturu*. Istina, danas moram priznati, nisam ni slutio kamo će nas ta prva javna objava **naših (Tuđmanovih)** namjera odvesti i nisam se dovoljno jasno suprotstavio tom tekstu. Držao sam da je riječ o propagandi kojom istupamo, a da se stvarno ne namjeravamo tako i pon-ašati“ (str. 122; istaknuo i boldirao – D.L.).

Fascinantnog li priznanja! Dakle, Tuđman, mimo rukovodstva („zatekao nas potpuno nespremne“), iznosi velikohrvatski nacionalistički ekspanzivni program, u dosluhu s velikosrpskom klikom zahtijeva „prekranje granica“, *ruši ustav SFRJ iz 1974. i objavljuje rat BiH*, a njegov politički najpismeniji i najbliži suradnik priznaje da „nije ni slutio“ da to Tuđman misli ozbiljno, nego je naivno držao da je „riječ o propagandi“.

Imajmo u vidu da je ovaj ratnohuškački i protuustavni proglas obznanjen prije nego što su uopće raspisani parlamentarni izbori, njime se HDZ legitimirao kao stranka. Tko bi joj iole razborit na predstojećim izborima poklonio svoje povjerenje i glas? Stranci koja ne samo što ima „opasne namjere“ nego ih još i ne krije i njima se diči?

Postaje zagonetno zašto je čovjek nedvojbeno razborit i lucidan kao što je Manolić mogao podržavati takvog opasno avanturističkog vođu, koga je morao manipulacijom nametnuti stranci u osnivanju, kršeći elementarna demokratska pravila i proceduru. Zar nije mogao ni naslutiti ogromne rizike svojeg projekta, kojim sve neizvjesnostima i opasnostima izlaže hrvatsko društvo i državu?

Ako znamo da Manolić nije ni politički avanturist ni nacionalistički ekskluzivist, tada moramo opet zaključiti da je Manolić dobio zadaću dovođenja Tuđmana na čelo HDZ-a kao pokreta i da je tu zadaću uspješno ostvario.

Povežemo li, naime, dva navedena nevjerojatna svjedočanstva, najprije o zapravo ilegalnoj (a svakako nelegitimnoj) osnivačkoj skupštini, a zatim o Tuđmanovu programski opasnom avanturizmu, tada bi se Manolićevo kazivanje moglo možda ovako do kraja dešifrirati. Najprije se prisjetimo Špiljakova razgovora s Tuđmanom kojim započinje projekt ustoličenja Tuđmana kao novoga nacionalnog lidera. Nije teško zamisliti da je takav razgovor glavni projektant mogao obaviti i

s Manolićem, tražeći od njega da mu svojim političkim i organizacijskim sposobnostima te obavještajnim vezama zajamči realizaciju plana. Tom ga je prilikom morao i upozoriti na sve poteškoće ustoličenja samovoljnoga i nepredvidivoga Tuđmana na čelo nacionalnog pokreta. U tom svjetlu postaje jasno zašto je osnivačka skupština morala biti fingirana, s izlikom da bi na pravoj skupštini moglo doći do nereda i intervencije policije. Bilo je logično da osnivačka skupština pokaže svu snagu i masovnost nove stranke i da njezin lider bude izabran u demokratskoj proceduri s više kandidata. Ali je tada postojao rizik, priznaje Manolić, da osnivački skup počini kobnu pogrešku i da Tuđman ne bude izabran. *Horribile dictu!* U čemu je bila opasnost? Očito u tome što bi Tuđman mogao na tom skupu iznijeti svoje avanturističke teze o „prirodnim i povijesnim granicama“, i njima zaplašiti prisutnu „masu“ te tako diskreditirati samog sebe kao kandidata za lidera. Nemajući s pravom povjerenje u Tuđmanovu razboritost, Manolić je „zaobišao“ demokratsku skupštinu i održao ilegalni ili samo formalno legalni, gotovo urotnički skup, kojim je ekspresno, bez ikakve ozbiljne diskusije, formirana nova stranka i Tuđman izabran za njezina predsjednika. Pritom zadaća policije nije bila sprječavanje toga osnivačkog skupa nego, naprotiv, osiguranje da će na njemu teći sve po dogovoru, s prijetnjom da će ona intervenirati tek u slučaju da Tuđman ne bude izabran za predsjednika HDZ-a.

Samo tako mogu objasniti zašto Manolić i danas može misliti da je postupio *ispravno* kada je lažirao osnivačku skupštinu, zašto može tvrditi da ga je Tuđman „zatekao nespremnim“ svojom tezom o prekrajanju hrvatskih i jugoslavenskih granica, svojom *svojevrsnom* „objavom rata BiH“. Koliko mogu razumjeti, Manolić nam zapravo poručuje kako nije imao izbora, hrvatski lider bio je planiran i dogovoren, kako u samoj Hrvatskoj tako i „centrima moći... u Beogradu“ (knj. I, str. 224).

Stoga su okviri Manolićeva realističkog političkog djelovanja bili strogo ograničeni i time što su „Tuđman i Milošević već tada pripadali istom ‘moćnom klanu’ koji će zapravo rukovoditi raspadom (podjelom) Jugoslavije“ (str. 107).

Čemerni Manolić! Tek je 1994, nakon Vašingtonskog sporazuma, barem javno razvrgnuo fatalni faustovski politički pakt, učinivši time valjda posljednju veliku uslugu u konačnom učvršćivanju kulta ličnosti „hrvatskog Bismarcka“. Stječe se dojam da Manolić ne želi toliko nas kao čitatelje koliko sebe samoga uvjeriti kako je tada postupio *ispravno*...

Time dotičemo veoma važnu temu koju ostavljam izvan ovog razmatranja, a koja zaslužuje najveću pozornost. Portret Tuđmana kao čovjeka i političkog lidera. Zadovoljimo se ovdje samo jednom crticom, kojom Manolić jarko ocrtava bezobzirni lik dotičnoga. Riječ je o epizodi s Bogdanom Radicom. Tuđmanov razgovor s Radicom okončan je s „velikim razočaranjem“, nije htio ni razumjeti ni poslušati mudre savjete toga „iznimno značajnog intelektualca u emigraciji“, koji je „Tuđmana materijalno pomagao u teškim trenucima, činio mu i brojne usluge, a kada su se okolnosti promijenile, Tuđman je odbacio starog Radicu kao krpu“. Tako se „još jednom pokazalo da Tuđman ne može prihvatiti savjete razumnih pojedinaca... i da je spreman zbog toga žrtvovati prijateljstvo“ (knj. I, str. 148–149).

Kako u ovim dirljivim recima ne prepoznati samoopis Manolićeva osobnog usuda?

Historicistička ili demokratska hrvatska sinteza?

I Tuđman i Manolić s uvjerenjem su zagovarali HDZ kao nadmoćnu hrvatsku sintezu „triju konstitutivnih sastavnica“ nacionalnog bića: starčevićanskog državnog prava, radićevske socijalne pravde i ljevičarske tradicije (prije svega pravo nacija

na samoodređenje i antifašizma). Nasuprot toj i takvoj svehrvatskoj sintezi i njezinoj personifikaciji u Tuđmanu, izborni konkurenti u dva suprotstavljena bloka, SKH/SDP i Koaliciji narodnog sporazuma bili su osuđeni na poraz.

Manolić olako objašnjava izborni neuspjeh Koalicije narodnog sporazuma (KNS-a). Savki i Tripalu prigovara da su „nešto kalkulirali i čekali da će ih *biračko tijelo samo pozvati da preuzmu kormilo vlasti*“, da nisu formirali svoju političku stranku, i da su tek 1. ožujka 1990. „povukli svoj prvi konkretan potez“. Podržali su toga dana stvorenu Koaliciju narodnog sporazuma, postali „zaštitni znakovi te *čudnovate koalicije, ideološki raširene od ljevice do desnice*“.

Manolićev je „dojam da bi potencijalni birači možda i prihvatili svoje proljećarske ikone, ali da su ih temeljito zbunjivale stranke koje su bile u njihovoj pozadini [...] nitko nije mogao suvislo objasniti koja bi politička linija prevladala kad bi Koalicija narodnog sporazuma došla na vlast“ (knj. I, str. 146–147; istaknuo – D. L.).¹⁷

Argumentacija da je KNS bio šarolika skupina stranaka, koja nije znala što hoće i nije nudila jasnu perspektivu što će učiniti dođe li na vlast, mogla bi biti uvjerljiva samo ako bi se moglo dokazati da Hrvatskoj nije (još) bila potrebna demokracija, nego snažan nacionalni lider i masovni nacionalni pokret koji ga slijedi.

Međutim, ako su prvi slobodni izbori trebali biti prvi kvalitativni iskorak u zbiljsku liberalnu i pluralističku demokraciju, tada je upravo koalicija stranaka kao što su Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLŠ), Hrvatska demokratska stranka (HDS) i Socijaldemokratska stranka Hrvatske (SDSH) bila mnogo

¹⁷ Slično prosuđuje Boljkovac, kada govori o „nedorečenosti preko noći oformljene i ideološki vrlo šarolike Koalicije narodnog sporazuma, čiji rejting nije bitno podigla ni mlaka Savkina i Tripalova potpora“ (op. cit., str. 179).

autentičnije „oličenje hrvatske borbe za demokraciju“ i od SKH/SDP i od HDZ-a. Nije to nije bilo nikakvo šaroliko društvo, nego reprezentacija proljećarskih prvaka iz 1971. godine: Gotovca i Budiše, na čelu HSLŠ-a, braće Veselica, na čelu HDS-a, Vujića, na čelu na SDSH-a, a uz podršku velikih političkih lidera iz 1971., Savke i Tripala, te Bijelića, Haramije i Supeka. Preko svojih čelnika bila je to dovoljno politički homogena grupacija, uza sve razlike među njima.

Koalicija narodnog sporazuma, iskazujući političko jedinstvo proljećarskih prvaka iz 1971.¹⁸, nudila je programski, politički i personalno mnogo uvjerljiviju demokratsku hrvatsku sintezu (njezinih liberalnih, socijalnih i demokršćanskih sastavnica) od Tuđmanove historicističke sinteze Starčevića, Radića i ljevičarskog antifašizma.

Uistinu čudnovata sinteza i svojesvrсна koalicija, „od ljevice do desnice“ bio je upravo tobože monolitni HDZ, okupivši šaroliko društvo na temelju *fantazme* o „nacionalnom izmirenju“ u rasponu od antifašista tipa Tuđmana i Manolića do ustašoidnih radikala tipa Šuška i Vukojevića.

Manolić iznosi važan podatak da je i unutar HDZ-a bilo „mišljenja i pritisaka da se pod svaku cijenu povežemo sa Savkom i Tripalom i ostalim vodećim proljećarima“. Zanimljivo je da je taj pritisak dolazio od „ključnih emigrantskih čelnika koji su se priklonili HDZ-u i od Prvog općeg sabora aktivno se uključili u predizbornu kampanju“. Saznajemo da je bila riječ o „onoj najutjecajnijoj emigrantskoj struji, kanadskoj“; u tom smislu su „Gojko Šušak i Ante Beljo, odrađujući vjerojatno ‘agenturno

¹⁸ Uz jednu jedinu značajnu iznimku I. Z. Čička, koji se, na svoju političku štetu, priklonio „Hrvatskom bloku“ oko Tuđmana i HDZ-a. Vidjesmo da je s takvim časnim partnerom doživio brutalno poniženje. Svoj je trenutak žalosne slave u kampanji doživio grubim denunciranjem KNS-a kao „koalicije nacionalne izdaje“.

djelovanje', na sastancima stranačkog vodstva uporno tvrdili da je izborna pobjeda moguća samo, ako se neovisno o ustupcima, dogovorimo sa Savkom i Tripalom“ (str. 147–148).

Koalicija narodnog sporazuma na izborima se 1990. godine pojavila kao *tertium datur*, kao mogućnost i jamac demokratske i nacionalno samosvjesne opcije, nasuprot *neizvjesnoj demokraciji* SKH/SDP-a i *izvjesnoj nedemokraciji* HDZ-a.

Ako je tome tako, ako se KNS u kampanji pozicionirao i afirmirao kao jamstvo i protiv staroga i novoga jednoulja i jednostranačja, tada bismo smjeli pretpostaviti da je zapravo zadaća planera hrvatske protudemokratske tranzicije bila sprječavanje Koalicije narodnog sporazuma da dođe na vlast, usklađenim naporima Račana i Tuđmana. I Manolića! Nikada nećemo saznati prave rezultate parlamentarnih izbora 1990., ali se ne možemo ne zapitati nije li funkcija krivotvorenja izbornih listića bila ta da se spriječi svako opako iznenađenje koje istinski demokratski izbori uvijek mogu iznjedriti.

Planirana i dogovorena tranzicija

U prethodnom tekstu već smo vidjeli dovoljno Manolićevih naznaka o mogućoj ulozi političkoga i obavještajnog vrha JNA u inicijalnoj fazi hrvatske tranzicije. U pravilu, u obliku zdvojnih pitanja i mučnih dvojbi. Već smo navikli na način djelomičnog i zakučastog otkrivanja istine kod našeg autora, koji od čitatelja zahtijeva punu pozornost i strpljivo dešifriranje. O karakteru hrvatske tranzicije Manolić se naposljetku ipak i izrijeком izjašnjava kada govori o političkoj sudbini dvojice najvažnijih ministara hrvatske ratne vlade, ministra unutarnjih poslova Josipa Boljkovca i ministra obrane Martina Špegelja. Boljkovac je stradao jer „nije bio spreman suočiti se s time da je *sve što se zbiva oko stvaranja stranke, višestranačkih izbora, dio*

šire operacije obavještajne službe i vrha hrvatske politike u kontinuitetu“. Špegelj pak „nije shvaćao da je koncept i brzina tranzicije dogovorena te da ju ne treba narušavati (knj. I, str. 254–255; istaknuo – D. L.).

Dva najvažnija ministra hrvatske ratne vlade nisu, dakle, znala ili uspjela shvatiti da je prijelaz iz staroga u novi režim planiran i dogovoren te da se dogovor mora poštovati. *Pacta sunt servanda!* Manolić zaključno tvrdi „Špegelj i Boljkovac smijenjeni su pod istim ‘patronatom’, iz istih motiva“ (*loc. cit.*). Narušavali su barem dva od spomenutih Tuđmanovih strategijskih sporazuma, a Tuđman je poštovao preuzete obveze. Nije ni imao izbora, bio je okružen vojnim agentima, „svojim suradnicima od povjerenja“. „Od 45 dužnosnika oko Tuđmana 38 su suradnici civilnih i vojnih obavještajnih službi starog režima“, „oni u javnosti nisu sporni“, a sporan je udbaš Manolić. Pa se naš autor ovako nama obraća: „Tko je Udba, a tko KOS neka čitatelji sami zaključče“ (*loc. cit.*).

U tom sklopu, saznajemo da je vrh JNA još od 1987. provodio „niz operacija pripremajući jugoslavensko društvo za razdoblje višestranačja i tržišne ekonomije“. Pritom su planeri JNA utvrdili da Slovenija može izaći iz Jugoslavije, ali – i sada slijedi veliko iznenađenje – slovensko rukovodstvo je sa svoje strane zahtijevalo da Sloveniji u tom slučaju „pripada Istra“. Manolić je kategoričan: „Slovenski koncept izlaska iz Jugoslavije pretpostavljao je *prekranje granica*. Uoči izbijanja rata slovenska strana nudila nam je Ugovor o prijateljstvu čiji je faktički cilj bio da na hrvatski prostor dođu slovenske vojne jedinice s namjerom tobože pomoći, a zapravo s namjerom da se *tiho okupira Istra*. Da se taj ugovor realizirao, *danas bi Istra, baš kao Sveta Gera bila pod Slovenijom*“ (str. 254; istaknuo – D.L.).

Jugoslavenski rasplet i dezintegracija zemlje odvijali su dakle kao predstava u „režiji velikih centara moći. Rat je bio planiran,

planiralo ga je vodstvo Armije i nije se mogao izbjeći“ (knj. II, str. 239).

Tranzicija iz staroga u novi režim nije (bio) spontani proces urušavanja truloga režima, demokratski i pravno deficitarnoga te ekonomski suboptimalnoga, nego prvenstveno *promišljen i promišljeno proveden politički i obavještajni projekt*.

Time se umnogome objašnjava zašto su demokratski tranzicijski procesi tako snažno i dugo blokirani i na političkome (kao prijelaz s jednostranačkog monizma na stranački pluralizam i od represivne prema regulacijskoj i pravnoj državi) i na društvenom planu (kao prijelaz s društvenovlasničkog gospodarstva „zatvorenog društva“ na tržišnu privredu „otvorenog društva“). Još određenije, objašnjava nam se zašto je zadržan i ojačan najopakiji i po demokraciju i pravnu sigurnost najopasniji dio državnog aparata „starog režima“ (represivni obavještajni aparat). U toj dimenziji postoji strukturna zapreka koja bitno i trajno otežava ako ne i onemogućuje demokratsku tranziciju u nas.

Čitati Manolića

Kakav je Manolić bio kao političar, takav je i kao pisac memoara. Politiku je shvaćao kao šahovsku partiju, u kojoj partiju dobiva „onaj tko vidi unaprijed i tko predvidi što mu nose sljedeći potezi“ (J. Manolić, u intervjuu *Danasu*, 28. 8. 1990.). Poput šahovskog velemajestora, i Manolića odlikuje iznimna politička sposobnost proračunavanja, složenog kombiniranja, lukavoga skrivanja vlastitih namjera, lažnih signala za zavaravanje protivnika, dobrog prosuđivanja vlastitih prednosti i čitanja protivnikovih slabosti i namjera. Sve smo te odlike mogli upoznati u ovim memoarima, autor se s čitateljima upušta u izazovnu i složenu igru nadmudrivanja u kojoj se od nas zahtijeva puna koncentracija da prepoznamo što nam autor doista želi

reći, što otkriva, što zamagljuje, što prešućuje i da mu pri svemu tome vjerujemo da zna što radi.

U igri nadmudrivanja s našim prepredenim autorom nitko nema pravo pretendirati da ga je doista razumio, a njegov diskurzivni kôd uspješno dešifrirao. Stoga sam ponudio tek jedno od mogućih čitanja samo Manolićeve analize inicijalne faze hrvatske tranzicije, a ostavljajući izvan razmatranja još nekoliko kapitalnih tematskih sklopova njegova štiva (tijek Domovinskog rata, hrvatsko-bošnjački rat u BiH, pljačkaška privatizacija, Tuđmanov model vladanja).

Manolić je svjestan delikatnosti svojih kazivanja o ljudima i događajima. Stoga se nikad ne otkriva do kraja i na nedvosmislen način, pribjegava retoričkim dosjetkama tipa „na čitateljima je da sami prosude“, ili „ne želim navoditi imena, ali oni znaju da ja znam“, a vrhunac dostiže kad povremeno mladalački izjavi da mu „još nije vrijeme da se neke stvari objave“.

Pozornost zaslužuju politički memoari i drugih Tuđmanovih suradnika iz toga prevratnog vremena (Josip Boljkovac, Martin Špegelj, Petar Kriste, Slavko Degoricija, Vladimir Šeks)¹⁹, jer svi zajedno nude obimnu i kvalitetnu građu za ozbiljno proučavanje i kritičko vrednovanje.

No, bogatstvom građe, izazovnošću sadržaja, općenitim političkim prosudbama, konkretnim portretiranjem niza likova na političkoj sceni i u obavještajnom podzemlju, Manolićeva je knjiga jedinstvena u nas. Važno je zamijetiti da se ispod površine niza uzbudljivih priča krije mnogo ozbiljnija politička

¹⁹ Vidi J. Boljkovac, op. cit.; M. Špegelj, *Sjećanje voljnika*, Znanje, Zagreb, 2001; P. Kriste, *Sjene nad slobodom. Sjećanja i pogledi na Hrvatsku 1989–2002.*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.; S. Degoricija, *Nije bilo uzalud*, ITG d.o.o., Zagreb, 2008; V. Šeks, *Temeljci hrvatske državnosti*, Golden Marketing, 2005. i *1991 – moja sjećanja na stvaranje Hrvatske*, Večrenji list, Zagreb, 2015.

analiza naših tranzicijskih procesa. Manolić povremeno ustvrđuje, kod pojedinih osjetljivih otkrića, „svjestan sam da će me nakon ovih redaka hrvatska politička javnost, napose ona ostrašćena, medijski razapeti“ (knj. II, str. 238).

Manolićevo se štivo nudi pluralnom čitanju i kritičkom prosuđivanju, izlažući čitatelje riziku da će im se dogoditi ono što što je glasoviti pjesnik Duško Radović izrazio efektno: „kad nam nije lako ovako, kako bi nam tek bilo da zaista znamo kako nam je“.

Prvenstvena je pobuda ovog osvrta apel našoj javnosti, akademskoj i široj, da punu kritičku pozornost najzad posveti ovim povijesnim svjedočanstvima kao dragocjenom prilogu kritičkoj demistifikaciji i boljem razumijevanju naše novije povijesti.